

УДК: 327:321.8

Г.О. Гридасова

аспірантка Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ В НЕОКОРПОРАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ

Економічна криза минулих років поставила під сумнів ліберальні підходи до регулювання відносин між владою, бізнесом і суспільством. Корпоративна теорія представлення інтересів і реалізації політичної волі набуває нового дихання у вигляді неокорпоративної парадигми в умовах глобалізації. Одним з найбільших викликів для суверенітету національних держав стають транснаціональні актори міжнародних відносин, до яких належать передусім транснаціональні корпорації. У цій статті аналізується роль ТНК як одного зі складників тристоронньої моделі неокорпоративізму та взаємодії влади, бізнесу й суспільства в новій системі міжнародних відносин.

Ключові слова: неокорпоративізм, транснаціональні корпорації, некомерційні організації, національна держава, актор міжнародних відносин, громадянське суспільство.

Перебуваючи під впливом глобалізаційних процесів, сучасна міжнародна система стає складнішою та багаторівневою. Поглиблення взаємозалежності авторів

міжнародних відносин та ускладнення політичної системи утворюють попит на пошук нових методів керованості суспільством. Оскільки забезпечити порядок сучасного світу силами лише національних держав уже неможливо.

З одного боку, держава залишається ключовим гравцем у міжнародних відносинах, з другого — активізуються інші актори, які до цього часу не могли отримати значного впливу на формування світового порядку. Насамперед йдеться про транснаціональних акторів, до яких належать неурядові організації, суспільні рухи, світові засоби масової інформації, приватні компанії і навіть громадяни. У свою чергу, у міру розгортання процесу глобалізації зростає й активність взаємодії між недержавними акторами та розвивається транснаціональна структура [1, с. 188]. Залишаючись суверенними, держави все більше залежать від економічних складників глобалізації, посилюється вплив ТНК на світову політику.

Проблема керованості міжнародною системою, яка перебуває під впливом тенденцій глобалізації та транснаціоналізації, а також сучасні виклики, до яких можна зарахувати економічний і соціальний дисбаланс, проблеми забезпечення екологічної, військової та інформаційної безпеки, вимагають переосмислення відносин держав, суспільства та бізнесу як на внутрішній, так і на зовнішній арені. У цьому зв'язку переосмислення концепції корпоративізму може стати ключем для подолання цих проблем, підвищити рівень керованості світової системи.

Мета статті полягає в аналізі значення ТНК в концепції неокорпоративізму в умовах глобалізації.

Завдання: дослідити місце ТНК в концепції неокорпоративізму в умовах глобалізації, а також сутність корпоративної дипломатії як засоби впливу ТНК на формування транснаціональної структури світового порядку.

Концептуальним підґрунтям для написання статті слугували теоретичні доробки, представлені в працях вітчизняних, західних та російських дослідників. Концепція неокорпоративізму на відміну від лобізму являє собою таку систему взаємодії бізнесу та влади, у якій відбувається двосторонній вплив, тому її дослідження має доволі різнобічний характер. Неокорпоративізм, з одного боку, як система представництва інтересів, а з другого — як інструмент напрацювання та реалізації публічної політики включає елементи громадянського суспільства в політичний процес, дозволяючи формалізувати відносини влади, приватного сектору та громадянського суспільства.

Після дискредитації корпоративізму політичними режимами тоталітарних та авторитарних імперій ХХ століття та сприйняття його як моделі державного устрою, що суперечить демократичним принципам, нове народження цієї доктрини в 1970-х роках пов'язують з працями Ф. Шміттєра та Г. Лембруха як структури представництва інтересів і системи розробки політичних взаємодій [2].

У своїх дослідженнях А. Коусон, П. Катценштейн, М. Аткінсон, В. Коулмен та інші розглядають функціональні можливості неокорпоративізму в різних секторах суспільства, характеризуючи його як систему централізованого прийняття політичних рішень, що інтегрує в себе асоціації та об'єднання бізнесу й громадянського суспільства [3; 4]. Ф. Тракслер, О. Моліно, М. Роудс та А. Сіарофа розглядають неокорпоративізм з позиції неінституціоналізму, приділяючи увагу передусім змінам цієї концепції в період неолібералізаційної спрямованості політики розвинених країн та оцінюючи можливості застосування принципів неокорпоративізму в посткризові періоди розвитку [5].

Розробкою доктрини неокорпоративізму займалися також С.П. Перегуцов, Н.Ю. Лапіна, А.В. Павроз та інші.

Загалом перелік робіт в цій сфері доволі великий, однак більшість із них припадає на 1970 — 1980-ті роки, які характеризувалися посиленою увагою до цієї проблеми.

На сучасному етапі ставлення до концепції неокорпоративізму в Україні носить доволі популістський характер, проявляючись у закликах до співпраці між бізнесом і владою при розробці схем і правил у певних галузях.

Взаємодія між владою та бізнесом відбувається на різних рівнях і за різних обставин, зважаючи як на ступінь розвитку країни, так і на впливовість приватних компаній. Особливого значення набуває співпраця з транснаціональними корпораціями, які, отримавши потенціал нових акторів міжнародних відносин, стають, на думку одних дослідників, головними рушійними силами світового економічного та соціального розвитку, зацікавленими в зростанні благополуччя громадян, що створюють попит на їх продукцію, і в політичній стабільності, необхідній для реалізації довгострокових проєктів. Однак для інших авторів ТНК залишаються експлуаторами природних і трудових ресурсів країн, що розвиваються, які здатні принести в жертву вигоді гуманітарні й екологічні цінності [6, с. 234].

Спочатку в межах корпоративізму Ф. Гегель та інші розглядали корпорації як об'єднання за професійними принципами всередині країни, котрі як захищали своїх членів, так і регулювали відносини всередині групи. Проте за сучасних умов, коли ТНК майже монополізують певні сектори економіки в різних країнах, на перший план виходить питання побудови нових принципів взаємодії національної держави з актором, що лише частково підпадає під її юрисдикцію та політичну волю.

По суті, сучасні ТНК на основі ліберальних економічних принципів реалізували ідеї найрадикальніших прибічників корпоративізму середини минулого століття, які пропонували розв'язати соціальну й економічну кризу модерну через примусову організацію суспільства відповідно до галузей

промисловості у «вертикальні» корпорації, що об'єднували б робітників і роботодавців.

Корпоративізм дозволяє використовувати союзи як природний механізм контролю за бізнесом, що уможливило наявність держави в економіці, проте не відбувається «одержавлення» останньої. Глобалізація світової економіки змінює традиційні форми представництва інтересів. І ТНК відіграють у цьому процесі найважливішу роль, оскільки схема традиційного представництва на основі асоціацій підприємців не може задовольнити їх повністю як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Таким чином, зміна ролі акторів міжнародних відносин, їх функцій і переосмислення цінностей національної держави впливає на застосування основ неокорпоратизму в сучасному світі. З одного боку, незалежність ринку, транснаціональних корпорацій і фінансових потоків слугує доказом падіння ролі національної держави, а з другого — з настанням економічної кризи виявилось, що держава та штучні механізми регулювання ринку стали єдиним засобом порятунку для багатьох транснаціональних банків. І. Валлерстайн висловлює думку, що зовсім не в інтересах великих компаній прагнути до зменшення ролі держави, а причини втрати внутрішнього та зовнішнього суверенітету національної держави перебувають не в зміні структури світобудови, викликаній зростання значення транснаціональних корпорацій, а в падінні довіри суспільства до ліберального реформізму [7].

Існування формальної системи представництва організованих інтересів, що і являє собою неокорпоратизм, вимагає формалізації й каналів комунікації, відкритості інформаційних потоків і процедур зворотного зв'язку. Однак структура транснаціональних корпорацій складається з багатьох чинників, враховуючи складні фінансові схеми та субконтракти ланцюги, що в реальності призводить до сильної концентрації влади. Це ускладнює процес організації інтересів і впливає на

можливості демократії щодо розв'язання викликів транснаціональних корпорацій. Відмова від урахування інтересів таких великих гравців, як ТНК, хоч доволі часто і декларується, але в дійсності є нереальною.

Світове товариство намагається віднайти розв'язок для нових проблем у сфері регулювання і контролю, впоратися з якими виявляється можливим лише на транснаціональному рівні та за умови співробітництва некомерційних організацій, тобто створити нову тристоронню модель взаємодії за участі держав, ТНК та НКО.

Міжнародні організації, бізнес і мережеві організації громадянського суспільства завдяки партнерству, яким у цьому контексті зазвичай заміняють термін “корпоративізм”, можуть розв'язувати проблеми наднаціонального рівня, застосовуючи на практиці принципи представництва для виконання глобальних завдань.

Ефективність існуючих форм взаємодії ТНК, держав і суспільства оцінюється неоднозначно, оскільки такі поняття, як корпоративне громадянство, корпоративна соціальна відповідальність та інші, видозмінюються під впливом реалій глобального світу. Виходячи на міжнародний рівень, компанії потрапляють у сферу жорсткішої конкуренції, що вимагає від них скорочувати витрати, серед іншого й у соціальній сфері. З другого боку, глобалізація збільшує можливості впливу на корпорації з боку громадянського суспільства, міжнародних некомерційних організацій і наднаціональних структур, що створені відповідати за стабільний розвиток, включаючи соціальні та екологічні проблеми. Відкрите зневажання суспільних цінностей не може дозволити собі жоден із впливових міжнародних корпоративних акторів, оскільки це може призвести до надзвичайних іміджевих втрат.

З боку транснаціональних компаній також формується специфічна система спілкування з владою, яка включає різні

фактори та передбачає врахування інтересів суспільства, які іноді заважають отриманню прибутку.

З розвитком транснаціональних корпорацій складались і видозмінювались відносини як усередині цих об'єднань, так і їхні зв'язки зі світом. У 80-х роках ХХ ст. утворилися технічні, економічні та політичні умови для виникнення нового явища – глобальних засобів масової комунікації. Збільшення економічної сили ТНК підсилило їхній вплив на політичні та суспільні відносини і спричинило появу нового актора міжнародних відносин.

Для комунікаційного простору транснаціональних корпорацій характерне напрацювання певних стандартів, правил і засобів здійснення внутрішніх і зовнішніх відносин, утворюються корпоративна культура й дипломатія.

Існує декілька досить різнобічних підходів до сприйняття та розуміння поняття корпоративної дипломатії.

Персональна корпоративна дипломатія спрямована на досягнення власного професійного успіху та влиття до корпоративної культури. Зовнішнім аспектом персональної корпоративної дипломатії виступають стандарти, правила й засоби комунікації окремих представників компанії із третьою стороною, а саме: з іноземними урядами, різними групами впливу на суспільну думку та комерційними структурами.

З другого боку, корпоративна дипломатія розглядається як частина публічної дипломатії. Так, Ульрих Стеджер, наприклад, визначає роль корпоративної дипломатії в межах контексту відносин між компанією та її середовищем. Сюзан Стрендж вивчає КД в межах міжнародної політичної економіки, особливо наголошуючи на зв'язках між компаніями та компаній з урядами. І врешті-решт, дослідники розглядають корпоративну дипломатію як соціальну відповідальність компанії та її вплив у межах певної соціальної системи [8]. Загалом корпоративну дипломатію можна схарактеризувати як діапазон діяльності, спрямованої на створення сприятливих умов для досягнення

цілей корпорації. Корпоративна дипломатія, у цьому сенсі, включає таку діяльність, як вплив на інших економічних і соціальних акторів для створення та підвищення бізнесових можливостей, співробітництво з лідерами суспільної думки та державними діячами, запобігання можливих конфліктів із зовнішніми зацікавленими сторонами та мінімізація політичних ризиків, залучення ЗМІ та лідерів думки до збереження корпоративного іміджу й репутації [9].

Отже, можемо підсумувати, що тенденція до побудови системних політичних відносин набуває широкого розмаху, проте визначений рух до нового соціального партнерства вимагає целеспрямованих змін у політичній системі.

Діючи на території різних країн, ТНК можуть обирати правовий режим з найменшими обмеженнями для ведення бізнесу. Найзагрозливішою ситуація стає в "недієздатних" країнах чи країнах, що розвиваються. У цих державах законодавче й виконавче регулювання слабке, а на тлі великого рівня корупції та економічної могутності корпорацій це може призводити до всевладдя ТНК. Крім того, такі країни можуть свідомо обмежувати права своїх громадян задля того, щоб привабити транскордонні корпорації.

Труднощі, які виникають при визначенні особистого закону ТНК через глобальний характер їх діяльності, свідчать про неефективність застосування до них критеріїв інкорпорації чи осідлості і вимагають звернення до теорії контролю, згідно з якою особистий закон подібного об'єднання встановлюється за особистим законом головної компанії. Альтернативою такому підходу є застосування наднаціонального "права ТНК", під яким маються на увазі норми міжнародного чи транснаціонального права, яке виключне і може бути застосоване для регулювання діяльності ТНК, а не національне право будь-якої держави [10].

Із збільшення чисельності ТНК та посиленням їх могутності світова спільнота почала шукати шляхи з'ясування цього питання. До рекомендованих принципів діяльності ТНК

вводить обов'язок діяти в усьому світі згідно з правовими нормами країни-походження. Однак виконання цього принципу, по-перше, залежить від бажання самої корпорації, а по-друге, може наштовхуватися на суверенітет країни базування дочірніх товариств.

Єдиного нормативного акта, який регулював би діяльність ТНК, немає. Нечисленні міжнародно-правові документи є або регіональними, або ж їх норми не мають імперативного характеру.

Однак прикладом подібних тенденцій найвищого рівня може бути створений за ініціативою Генерального Секретаря ООН 1999 року Глобальний договір між ООН, бізнесом та організаціями громадянського суспільства з питань екології, праці та прав людини [11]. У ньому чітко простежується класична тристороння корпоративна модель: уряди, представлені авторитетною міжнародною організацією, інститути громадянського суспільства в особі НКО та асоціації праці та бізнес, під яким передбачаються ТНК.

2001 року Європейський Союз видав документ “Зелені сторінки ЄС. Утворюючи Європейську систему корпоративної соціальної відповідальності”. Цей документ містить концептуальний базис поняття корпоративної соціальної відповідальності, її методи тощо.

Початок розвитку течії корпоративної соціальної відповідальності припадає на післявоєнні роки та набуває особливого оформлення в 1960 — 1970-ті роки. Спочатку робилися спроби регулювання на державному рівні в розвинених країнах, потім — на міжнаціональному. Та власне КСВ як добровільне саморегулювання ТНК почалось у 1980—1990-х рр.

Зацікавленість транснаціональних корпорацій у співробітництві з громадянським суспільством спричинена активізацією НКО, які в сучасному світі об'єднуються у великі мережі та збільшують можливості для просування власних

інтересів серед традиційніших політичних акторів. Порядок діяльності НКО включає також прямі звинувачення транснаціональних корпорацій в екологічних і соціальних злочинах. Необхідність залучення цих НКО до процесу прийняття політичних рішень, не у вигляді лобістських коридорних угод, а у формі відкритого діалогу, набуває форми неокорпоративізму, який таким чином змінюється відповідно до новітніх викликів, дозволяє нівелювати критику радикальних елементів, посилюючи вплив стриманіших груп.

Отже, у сучасному світі національні держави, залишаючись важливим актором міжнародних відносин, не можуть самостійно контролювати діяльність ТНК, враховуючи специфіку транснаціональної діяльності останніх. Тому на даний момент упровадження суспільного контролю у вигляді транснаціональних некомерційних організацій і саморегулювання діяльності ТНК, зважаючи на різноманітні правові форми корпорацій та економічні моделі, є чи не єдиною можливістю мінімізувати шкідливий вплив від підприємницької діяльності на права людини та навколишнє середовище.

Література

1. Міжнародні системи і глобальний розвиток : підручник / [В.А. Манжола, О.А. Коппель, М.Г. Капітоненко, М.С. Каменецький, А.А. Суботін] ; ред.: Л.В. Губерський; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 606 с.
2. Шмитгер Ф. Неокорпоративизм // Полис. – 1997. – №2. – С. 2.
3. Кроуч К. Корпоративизм // Управление человеческими ресурсами / под. ред. М. Пула, М. Уорнера. – СПб. : Питер, 2002. – С. 923–934.
4. Atkinson M., Coleman W. Corporatism and Industrial Policy / Organized Interests and the State. Studies in Meso-Corporatism. Ed. A. Cawson. – London : Sage Publications, 1985. – P. 20–45.

5. Traxler F. The metamorphoses of corporatism: From classical to lean patterns// European Consortium for Political Research. – 2004. – N 43 – P. 571–598.
6. Афонцев С.А. Транснациональные компании в мировой политике // «Приватизация» мировой политики: локальные действия – глобальные результаты: коллективная монография – под ред. М.М. Лебедевой. – Москва, 2008. – С. 234– 253.
7. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ., под ред. В.И. Иноземцева. – М. : Логос, 2004. – 368 с.
8. Asquer, A., What is Corporate Diplomacy? — February 23, 2012 [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://ssrn.com/abstract=2009812> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2009812>
9. Saner, R., L. Yiu, and M. Sondergaard. Business Diplomacy Management: A Core Competency for Global Companies. – Academy of Management Executive. – 2000. – N 14(1). – P. 80– 92.
10. Antje Hennings. Über das Verhältnis von Multinationalen Unternehmen zu Menschenrechten. – Universitätsdrucke Göttingen, 2009. – 219 s.
11. Глобальный Договор : официальный сайт. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.unglobalcompact.org/Languages/russian/index.html>

The last financial crisis cast serious doubts on liberal principles of relationship regulation between the power, business and society. The Corporatism as the theory of interest representation and realization of political will got a second wind in the form of a neo-corporate paradigm in the context of globalization. Transnational actors of the international relations and first of all

multinational corporations are one of the major challenges for the sovereignty of the national states. This article is devoted to the analysis of the role of Multinational Corporation as components of tripartite model of neocorporativism and interaction between the power, business and society in modern international system.

Keywords: neocorporativism, Multinational Corporation, non-profit organization, national state, actor of the international relations, civil society.

Экономический кризис последних годов вызвал серьёзные сомнения в либеральных подходах к регулированию отношений между властью, бизнесом и обществом. Корпоративная теория представительства интересов и реализации политической воли получает второе дыхание в виде неокорпоративной парадигмы в условиях глобализации. Одним из важнейших вызовов для суверенитета национальных государств становятся транснациональные акторы международных отношений, к которым в первую очередь принадлежат транснациональные корпорации. В этой статье анализируется роль ТНК как одной из составляющих трехсторонней модели неокорпоративизма и взаимодействия власти, бизнеса и общества в новой системе международных отношений.

Ключевые слова: неокорпоративизм, транснациональная корпорация, некоммерческая организация, национальное государство, актор международных отношений, гражданское общество.